

- Már vártam - mosolygott rám szokott kedvességével. No jöjjön. Főzöm a teát...
- De hát mi történt drága Erzsike néni?
- Jaj lelkem. Hát ami mostanában még a proli lakóknál is megesik. Kikapcsoltak! És - tárta szét karját - jogosan, hiszen fél éve nem tudtam fizetni a számlákat. Ugyanis a múlt nyáron az utolsó nyakláncomat is pénzzé tettem. Már csak a karikagyűrűm és a fülbevalóm van, de ezt ha megfagyok sem adom, mert szegény jó férjem forogna a sírjában.
- Jaj! Drága Erzsike néni ! Hiszen aranyak nélkül is meg lehetne oldani a dolgot.
- Hogyan ?
- Elcserélné a lakást egy garzonra.
- Megörült?! S hová tenném a gyönyörű bútoraimat, szőnyegeimet, meg mi
- Eladná és nem nyomorogna, hanem öreg napjain....
- Várjon! - szakított félbe - felteszem a tea vizet, mert egy kis spiritusz főzöm még akad. Na...-rakta fel a teás kannát és felém fordult: Maga, mint országot járó újságíró, ahogy mesélte, költözött annyit, mint a vándorcigányok. De én 64 éve itt élek ebben a lakásban, s ha reggel nem tudnék kinézni az Erzsébet térre, meg is halnék...
- Akkor adja ki albérletbe a lakást, amiért biztosan kapna 80-100 ezer forintot s kegyed meg ellenne a cseléd szobában.
- Maga megörült! - kapta le a teáskannát s csészék után nézve kesergős nevetéssel mondta: Aztán egész nap nézném az udvart, mi? Amíg meg nem hülyülnek. Abban a kis lukban akkor sem tartottam cselédet, amikor a banktisztviselő férjem után lett volna módom rá. Tehetetlenül toporogtam, majd asztalhoz ülve, szótlánul szürcsölgettem a nénike illatos teáját, ami mellől nem hiányzott a maga készíttette aprósütemény sem.
- És maga? - nézett biztatóan rám - Készül az új regénye? Mert csak beszél róla, de én olvasni szeretném...
- Mikor? Hogyan? Drága nénikém? Hiszen ha ezt a telet valahogy átvészeli is, de tavasz, nyár után jön az újabb megpróbáltatás.
- Ne féltsen engem firkász úr - nevetett, mintha a legtökéletesebb lenne sanyarú élete körül minden - Két bundám van. Az egyiket eladom s lesz annyi pénzem, hogyha beáll a tél, beülhetek a sarki presszóba teázni, trécselni délutánonként a barátnőimmal, akik hasonló cipőben járnak, mint én, de ők sem adják fel. Aztán korán este bebújok a dunyha alá és álmodozom másnap délig.., szép Fővárosunkról.
- Se tévé, se rádió...?
- Téved. Egy kis zsebrádióm még van. Aztán egy egy elemet csak tudok majd venni.
- Javíthatatlan.
- Hát ... beismerem. 84 éves korban, az ilyen olyan nyavalyáimat is latolva ez már nem megy. De bármilyen keserves körülmények között élek is, azt még szeretném megérni, hogy egy reggel, ha kinézek a térre, ott látom majd az új Nemzeti Színház gyönyörű épületét... s utána - csuklik el a hangja - kivihetnek szegény megboldogult férjem mellé...

Nem érte meg. Azt még látta, hogy Budapesten az Erzsébet téren elkezdtek - a régen áhított új Nemzeti Szentély - alapjait ásni...

Erzsike néni 1997. szeptember 16-án kísértük ki a temetőbe.

Fájdalom! De aranyos öreg barátnőm elvesztésénél is fájdalmasabb, hogy szeretett Hazánk imádott fővárosában, nem Ő volt az utolsó úri koldus...

Dávid József

AZ ERDÉLYI ÖRMÉNY VÁROSOK JOGI STÁTUSZÁNAK ALAKULÁSA
(Elhangzott a Fővárosi Örmény Klub 1998. július 16-án tartott rendezvényén)

II. rész

III. Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz

Szamosújvár már a római korban is létezett. Valószínűleg lovasosztály állomásozó helye volt.

Jóval később Martinuzzi György építtetett várat, amely "Arx Nova" néven volt ismeretes.

Szamosújvár, mint város alapjait I. Lipót király 1700. május 15-én kelt diplomája értelmében (ennek létezése vitatott) az Erdélyben szétszórt örményység rakta le.

Az első telepések Verzár püspök vezérletével már 1696-97. körül megérkeztek Szamosújvárra Lipót előzetes engedélye alapján. Az ide betelepült örmény családok a haditanács által számukra kijelölt helyeken házakat építettek, és ameddig szabadalmukat meg nem kapták, földjeik után dézsmát fizettek a kincstárnak.

A város alapításában és jogi helyzetének rendezésében tevékenyen közreműködő Verzár püspök el szeretne volna érni, hogy az Erdélybe betelepült összes örmény Szamosújvárra költözzön, de ez a vágya csak a besztercei örmények vonatkozásában teljesült. Ez nem csoda, hiszen ebben az időben az erzsébetvárosi és székelyföldi örmények már az általuk lakott településeken sok kiváltsággal körülbástyázták magukat, ezért nem volt érdekük az elköltözés, és ezt kérelmeikben kifejezésre is juttatták.

Szamosújvár jogállását Verzár püspök hamarosan rendezette: első lépésben Erdély akkori főhadiparancsnokához, Steinville tábornokhoz fordult a városi tisztség jogállásának rendezése érdekében, ugyanis a háborús viszonyok egy időre lehetetlenné tették a Béccsel való kapcsolattartást. A főhadiparancsnok 1714. február 10-én felhatalmazta a szamosújvári örményeket bíró és esküdtek választására, azokat pedig ítéletek hozatalára.

1717-ben a görög-katolikus román püspök lett a szamosújvári uradalom birtokosa, aki egyre gyakrabban háborgatta az ott lakó örményeket. Az ezzel kapcsolatos panaszok eredményeként az Udvari Kamara a további zaklatásoktól eltiltotta a püspököt, az örmények pedig megkezdték a tárgyalásokat, hogy az uradalmat ők vehessék zálogba.

III. Károly uralkodása alatt 1737-ben létrejött a zálogjogi egyezés, melyek értelmében az örmények 90 évre megkapták a szamosújvári uradalom birtokát. A birtok megszerzésével a rendek is próbálkoztak, de az örmények által felajánlott összeget nem tudták túllicitálni.

Az első jelentős szabályozást Szamosújvár részére a III. Károly által 1726. október 26-án kiadott kiváltságlevél hozta meg, amely elrendelte, hogy *„...az a hely, ahol ez az örmény nemzet jórészt már házakat készített, a jövőben szabad város, latin szóval Armenopolis, németül Armenstadt, magyarul pedig Örmény-város néven hivattassék...”*.

A kiváltságlevél mezővárosi jogállást adományozott a településnek, továbbá elrendelte, hogy Szamosújvár polgári ügyeire nézve az erdélyi fő Kormánysház, gazdasági ügyeire nézve az Udvari Kamara, egyébként pedig az erdélyi főhadiparancsnokság védelme alá kerüljön.

Az örmények továbbra is maguk közül választhattak bírakat és esküdteket, sőt szakértelemmel bíró jegyzőt is kinevezhettek. Ez utóbbi tisztség feladata az új örmény betelepülők befogadásáról való döntéshozatal lett azzal a kitételrel, hogy befogadás esetén felelősséget kellett vállalnia az újonnan érkezett személyekért.

Egyébként a város az összes polgári igazgatási ügyekben - a gazdasági vonatkozásúakat kivéve - a Kormánysház joghatósága alá lett rendelve. Ennek megfelelően alakult bíraskodásuk is. Pereik első fokon saját bíróságuk elé tartoztak; gazdasági perekben fellebbezni az Udvari Kamarához, a

többi polgári perben pedig a Királyi Táblához lehetett. Büntetőpereik tárgyalásánál a kiváltságlevél kikötötte a területileg illetékes törvényhatóság (Belső Szolnok megye) tisztjeinek jelenlétét; ezek a perek szintén a Királyi Táblához voltak fellebbezhetők.
A kiváltságlevél értelmében szabad kereskedelmet folytathattak.

Szamosújvár kincstári birtokon feküdt, de a kiváltságlevél határozottan kivette az uradalom területéből, és biztosította a kvártély-, előfogat- és más hasonló terhektől való mentességet is, valamint rendezte a település által a Kincstárnak kamarai cenzusként fizetendő összeg, illetve az állami adó mértékét.

A kiváltságlevelet az 1728. évi nagyszebeni országgyűlésen különösebb rendi ellenállás nélkül kihirdették. A rendek tiltakozása csak 1737-ben kezdődött, amikor az örmények zálogjogban megszerezték Szamosújvárt.

A rendi tiltakozások hatására a szamosújvári örmények több alkalommal is kérték kiváltságaik megerősítését. Első ízben 1746-ban Mária Terézia kiváltságlevélben erősítette meg az 1726-ban III. Károly által adományozott privilégiumokat. A második megerősítést 1758-ban kérték, de ebben már a bevezetett új adórendszer hatálya alóli mentességet is kérték, ennek fejében viszont felajánlották, hogy szükség esetén - ideiglenes jelleggel - készek lemondani kvártély- és előfogatmentességükről. Mária Terézia még ugyanez évben a kért módosításokkal új kiváltságlevelet adományozott részükre, melyet az 1759. évi nagyszebeni országgyűlésen ki is hirdettek. A már többször említett rendi ellentmondások megszűnését követően 1761-ben Mária Terézia ismét kiváltságlevelet adományozott részükre.

A fentiekhez képest hosszúnak mondható szünet után 1785 őszén Szamosújvár felségfolyamodványt nyújtott be egy újabb kiváltságlevél megszerzése érdekében. Ebben kérte Belső Szolnok megye joghatóságának eltörlését a büntető perek tekintetében, a vásárjog némi bővítését és a szabad királyi városi rang elnyerését. Az ügyben Bánffy György alkancellár, a majdani kormányzó tett felségelőterjesztést. Bánffy lehetségesnek tartotta a kiváltságok megerősítését, de rámutatott: a város feletti joghatóság kérdése attól függ, hogy megkapja-e vagy sem a szabad királyi városi rangot. Ez viszont a királyi kegyen kívül azon múlt, hogy a város, más szabad királyi városokhoz hasonlóan képes-e saját jövedelmeiből fenntartani igazgatását, erről pedig a Kormányzóságnak kellett nyilatkoznia.

II. József jóváhagyta a felségelőterjesztésben javasoltakat azzal a megjegyzéssel, hogy a város büntetőpereinek joghatósága tekintetében ne történjen változtatás a kiváltságlevélben mindaddig, amíg nem születik döntés a szabad királyi városi rangra emelés ügyében. A Kormányzóság a nyilatkozattétellel most sem sietett, azonban a vásárjog kiterjesztését illetően pozitívan nyilatkozott. Több hónap elteltével megérkeztek a Kancelláriához a város jövedelmére vonatkozó adatok (Erzsébetváros hasonló adataival együtt). A kimutatásokból kiderült, hogy Szamosújvár költségvetési többlettel rendelkezik, és a város jövedelmei még növelhetők, így a Kancellária 1786 közepén a Kormányzósággal egyetértésben javasolta Szamosújvár (és Erzsébetváros) szabad királyi városi rangra emelését. Mindezek eredményeként II. József kiadta a rég várt kiváltságlevelet, mely a szabad királyi városi rangra emelést tartalmazta. Belekerültek a kiváltságlevélbe a város vásárváltságai is.

A kiváltságlevél elrendelte azt is, hogy a városi igazgatás felett főfelügyeletet a területileg illetékes alispán gyakoroljon - mint a többi szabad királyi város esetében is - a kerületi biztos irányítása alatt. Mindezekon túl azonban felvételre került Szamosújvár kvártély- és előfogatmentessége is, ami éles ellentétben állt azzal a rendelkezéssel, hogy e város terhei azonosak más szabad királyi városokéval. II. József reformjainak visszavonását követően a város

jogbizonytalanságba került, amely évtizedekig megoldatlan maradt.

Tovább bonyolította a helyzetet az a tény, hogy Doboka megye Szamosújvárt szerette volna székhelyül megszerezni. A gond elsősorban az volt, hogy Szamosújvár nem is az ő területén feküdt, az viszont, hogy az Erdély szinte egész szélességében, vékony, nyugat-keleti csíkban elhúzódó megyében nem volt egyetlen fejlettebb város sem, komoly indokként szolgált az 1794-95 évi országgyűlés meggyőzésében. A döntés elhúzódsát a Doboka és Belső Szolnok megye közötti vita eredményezte, melynek következtében az ügy a közigazgatási bizottság hatáskörébe került.

Mikor 1810. őszén a bizottságnak az új területi beosztásról készített munkálatát vitatta meg az országgyűlés, úgy határozott, hogy Szamosújvárt át kell csatolni Doboka megyéhez és annak székhelyül ki kell nevezni.

A város kérvénnyel próbálta érvényteleníteni a határozatot, érvei azonban nem voltak túl hatásosak, így a határozatot az országgyűlés elfogadta. Akárcsak Erzsébetváros esetén, az uralkodó a határozatot nem szentesítette.

1837-ben Szamosújvár lépéseket tett jogi helyzetének rendezésére nem utolsó sorban azért, mert már több mint tíz éve lejárt a zálog ideje, így a város örmények általi birtoklása is veszélybe került. A Kancelláriához intézett előterjesztésükben kérték, hogy a kvártély- és előfogat kötelezettség megváltásának összegét határozzák meg, ha pedig erre nem lenne mód, vagy ők a meghatározott összeget nem tudnák kifizetni, készek viselni annak terheit.

Előterjesztésükben azt is kérték, hogy a szomszédos településekből szakítsanak ki területeket a város lakói számára, vigyék át a városra a kereskedelmi utat, adják nekik újból zálogba Szamosújvár uradalmát, továbbá terheiket a város különleges körülményeihez mérjék.

A Kormányzóság csak a terhekkal kapcsolatos kérésre adott elvi hozzájárulást, az ismételt zálogba adást a király döntésére bízta, a többi kérést pedig elutasította. A Kancellária a Kormányzóság állásfoglalásával egyetértett és az ily módon megszövegezett kiváltságlevél tervezetét az uralkodó elé terjesztette, aki azt jóváhagyta és 1838-ban kiadta Szamosújvár részére az új kiváltságlevelet. A kiváltságlevél az 1841-43. évi országgyűlésen került kihirdetésre.

Az örmény települések megszűnése

Az 1848-ban bevezetett reformok következtében az örmények helyzete is jó irányban változott. Gyakorlatilag ekkor vált teljesen szabaddá az örmények részére a közhivatalviselés, ami sok örmény közéletben történő megjelenéséhez vezetett.

Ez a jóirányú változás azonban idővel megszüntette az örmény városok zártságát, a sok lehetőség megteremtődésével egyidejűleg az örmény lakosság csökkenni, de főleg elöregedni kezdett, a lakosság összetétele pedig - az újonnan betelepülőknek is köszönhetően - addig változott, amíg az örmény jelleg csak történelem maradt.

Dr. Czárán István

A sziget titka

V. rész

A könyvek világából szinte észrevétlenül sétáltunk át a tárgyi emlékek évezredek átívelő birodalmába. Könyvtár és múzeum szétválaszthatatlanul összefonódva egészíti ki egymást Velencében, az örmény atyák szigetén. A történelem jéges szélfuvallata váratlanul újabb oldalról fűjt az arcunkba.

A legrégebb „tárgyi” emlék látványa döbbenetes volt a számomra: egy „örmény” múmia kb. a Kr.